

ook zij gefaald hebben. Alle Surinamers zonder uitzondering zijn medeverantwoordelijk geweest voor de gebreken waaraan hun samenleving thans mank gaat (270). Misschien zullen sommigen denken dat de auteur de mogelijkheden die zijn landgenoten in de negentiende eeuw konden benutten nogal hoog aanslaat. Ik ben geneigd het met zulke critici eens te zijn. Desondanks geloof ik, dat Siwpersad de beoefening van de Surinaamse geschiedenis in hoopgevend perspectief plaatst, als hij vraagt om een houding tegenover het verleden, die 'ruimte laat voor zelfonderzoek en zelfkritiek'. Aan zulke geschiedschrijving heeft elk land behoefte, Suriname niet uitgezonderd. Siwpersad en Price beiden wijzen daartoe de wegen aan.

A.Th. van Deursen

R. Philips, *Gezondheidszorg in Limburg. Groei en acceptatie van de gezondheidsvoorzieningen 1850-1940* (Maastrandse monografieën; Assen: Van Gorcum, 1980, xxxix + 376 blz., f47,50, ISBN 90 232 1776 4).

Waarom ik het voorrecht ontleen een recensie te mogen geven van bovengenoemd boek dat door de auteur als proefschrift werd verdedigd aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg (promotor de ons allen bekende Van den Eerenbeemt) is mij niet bekend. Het zal niet de felheid geweest zijn, waarmee ik het politieke spel van vestiging ener achtste medische faculteit aan een te stichten universiteit in Limburg bestreden heb. Of waren het de vriendelijke woorden die vадertje bisschop, mgr. Lemmens mij in 1950 toevoegde toen ik als staatssecretaris voor volksgezondheid mijn gelukwens aan het veertigjarige Limburgse Groene kruis had uitgesproken: 'Gij zijt al 50% Limburger'. Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk, evenmin als de vriendschap met het Limburgse poliomeisje, dat bij de stichting van het Beatrixfonds in 1956 in de Ridderzaal te 's-Gravenhage naast de vlag van haar gewest was gezeten en nu, als hoogleraarsvrouw te Leiden nog steeds een dierbare vriendin van ons is. En nog minder waarschijnlijk lijkt mij het feit, dat ik in de jaren vijftig een drietal vergunningen krachtens de Drankwet binnen de gemeente Valkenburg mocht verstrekken, hetgeen de blijdschap in dat blijde gewest van ons land nog verhoogde.

Weinig historisch is de aanhef van deze recensie. Ook het vervolg biedt hiertoe weinig in-gang hoewel het tracht meer inzicht te geven in de visie van de recensent over de gezondheidsontwikkelingen in Limburg. Welnu, waarom noemde ik het in de eerste regel van deze recensie een voorrecht over Philips' boek te mogen schrijven. Deze gevoelens jegens datgene wat zich in Limburg afspeelt op het gebied van de gezondheidszorg stammen uit het einde van de jaren dertig, dat ik geneeskundig inspecteur van de volksgezondheid te Groningen voor de drie noordelijke provincies was, terwijl dr. L. Veeger deze functie (niet die van hoofdinspecteur, zoals de auteur van het boek bij herhaling schrijft) voor Gelderland en Limburg waarnam, en wel op voortreffelijke wijze.

Welnu onder het devies 'Les extrêmes se touchent' heb ik mijn waardering voor hetzelfde streven van de provincies Groningen en Limburg bij herhaling tot uitdrukking mogen brengen. In beide provincies zien wij - en het wordt door Philips voor Limburg zo goed beschreven — de krachtige ontwikkeling van het particulier initiatief, gelegd in de handen van de initiatiefnemers voor - en de uitvoerders van het Groene kruis. Ook nu nog, getuige bijvoorbeeld de diabetesthuiszorg, waartoe het initiatief in Limburg (1952, dr. Schweitzer te Heerlen) genomen werd en tot uitvoering kwam dank zij het Limburgse Groene kruis en de ziekenfondsen aldaar. Wat was de tweede provincie? Uiteraard Groningen, waar ook het Groningse Groene kruis hiertoe overging. Nergens zo goed als in Limburg en Gronin-

gen zag men het streven naar zelfverantwoordelijkheid voor de gezondheid zo goed en zo effectief tot ontwikkeling gebracht, mede dankzij de gedeconcentreerde rijksoverheid in de persoon van de provinciale inspecteur van de volksgezondheid en het regionale particulier initiatief, de kruisvereniging. Men spreekt tegenwoordig veel over deze zelfverantwoordelijkheid, alsof het wat nieuws is. Te andere plaatse schreef ik, dat naast de geschiedenis der geneeskunde een eigen ontwikkeling in de geschiedenis der gezondheidskunde gewenst is, al ware het slechts om de politici erover te informeren dat veel van hetgeen door hen met fanfare verkondigd wordt, reeds vele decennia eerder aan de orde was en niet zelden tot uitvoering werd gebracht.

Aan de historische ontwikkeling van de gezondheidskunde, de kennis nodig voor een ieder die betrokken is bij het bepalen van 'health policy' (niet goed vertaald door gezondheidsbeleid), heeft Philips een voortreffelijke bijdrage geleverd en vooral de hoofdstukken IV (de doorbraak van de openbare gezondheidszorg) en V (de maatschappelijke gezondheidszorg in particuliere hand) zijn historische juweeltjes. Vooral ook omdat er weer zo duidelijk uit blijkt, dat de beroepsbeoefenaren der geneeskunst niet de belangrijkste architecten en aannemers zijn geweest bij de bouw van het monument der Nederlandse gezondheidszorg. Een uitspraak die ik al deed in mijn inaugurele rede te Leiden in 1953 en mij het verwijt opleverde mijn nest te hebben bevuild. Het zij zo!

Naast de woorden van lof, ook een aantal kritische bemerkingen op Philips' boek. Jammer is het dat de auteur zijn beschouwingen beëindigt in 1940. Hij geeft daarvoor een aanvaardbare verklaring, maar ten aanzien van het begin houdt schrijver zich ook niet aan het jaartal van 1850. Kon ook moeilijk anders, want men moet wel voorgeschiedenis plegen om in de aanvang te kunnen komen. Maar dan was het wel aantrekkelijk geweest om ook wat uit te lopen aan het einde. Zou dit de auteur wellicht de mogelijkheid hebben geboden iets meer uit te weiden over de belangrijke bijdragen die de bedrijfsgeneeskundige dienst van de mijnen heeft geleverd aan de gezondheidszorg in Limburg? Nog geen bladzijde (198-199) werd daaraan nu gewijd, hetgeen naar mijn mening niet terecht is.

Ook op een ander punt zou een kleine uitloop na 1940 interessant hebben kunnen zijn. Ik doel op het gebruik van de natuurgeneeswijze (wij zouden nu liever spreken over alternatieve geneeswijze), waarover de auteur op onderhoudende wijze schrijft op bladzijde 245 van zijn boek en volgende. Wat zou het niet aardig geweest zijn om in aansluiting aan dit deel te vermelden, dat de huidige voorbereiding tot herziening van Thorbeckes wet op de uitvoering der geneeskunst (1865), aangeduid als Wet beroepsuitoefening individuele gezondheidszorg waarin ook niet-gekwalificeerden in de gelegenheid worden gesteld zieken te behandelen, haar oorsprong heeft in Limburg. Het was het rechtsgeding kort na de tweede wereldoorlog tegen de bekende Limburgse magnetiseur Lemmen. De uitgebreide en imponerende schare van getuigen a *décharge*, gewapend met filmapparatuur tot aanschouwing der verbetering kreeg te horen, dat men deze voorstelling niet moest houden in de rechtzaal - want de overtreding van het onbevoegd uitoefenen der geneeskunst stond vast - maar in de vergaderzaal der Staten-Generaal teneinde een herziening der wet te bevorderen. Als Philips dan ook tien bladzijden verderop in zijn boek schrijft 'De moderne gezondheidszorg wint het pleit', dan geldt dat voor de geneeskunst maar zeer ten dele. Het is de vraag of de huidige beschouwingen over alternatieve geneeswijzen en over de problemen in de reguliere geneeswijzen - met name in de tussenmenselijke verhoudingen - voor Philips niet een sterkere relativering hadden kunnen brengen in zijn beschrijving over de ontwikkeling van de gezondheidszorg, gezien vanuit het oog van de consument gericht op het product van de geneeskunst.

Bepaald zwak acht ik het summiere betoog op bladzijde 298 over het mogelijke verband

tussen geboortecijfer en zuigelingensterfte, dat bedoeld is als een demografische beschouwing. Bij de beschouwing op bladzijde 302 over het lage aantal levensloos geboren en de hoge zuigelingensterfte in Limburg zou ik willen wijzen op het vraagteken dat ik reeds veertig jaar geleden hierbij plaatste. In hoeverre, aldus toen mijn redenering, laat men in het katholieke zuiden het kind nog juist levend ter wereld komen in verband met de mogelijkheid tot dopen, om het direct daarop onder de overleden zuigelingen te laten registreren.

Vraag- en uitroeptekens benevens kanttekeningen plaatste ik, als medicus, bij verschillende passages in de eerste hoofdstukken, handelend over ziekten, ziekteverwekkers, geneesheren, enzovoort. Als de auteur in zijn 'Ten geleide' allen bedankt, die hem onder andere behulpzaam waren door een 'critische lezing' van zijn manuscript, dan vraag ik mij af of onder deze lezers ook een geneeskundige was. Zo ja, dan had iets meer kritiek van die zijde de waarde van dit boek wellicht nog wat kunnen verhogen. Hoewel, het zij herhaald, ik de waarde van deze historie der gezondheidskunde in Limburg hoog aansla. Moge het navolging vinden, bijvoorbeeld in Groningen, en een begin vormen tot een nieuwe boekerij 'Historie der gezondheidskunde' in de Rijksuniversiteit Limburg, over welke wording ik zoveel onwaardigs schreef.

P. Muntendam

H.C.M. Michielse, *Socialistische vorming. Het Instituut voor Arbeidersontwikkeling (1924-1940) en het vormings- en scholingswerk van de Nederlandse sociaal-democratie sinds 1900* (Nijmegen: SUN, 1980, 391 blz., f29,-, ISBN 90 6168 151 0).

Dit werk is een dissertatie aan de faculteit der sociale wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam (bij professor Fr. de Jong Edz.) van de hand van een van huis uit Nijmeegs historisch andragoog. Een eerdere vrucht van zijn werkzaamheden op het gebied van het vormingswerk was zijn in 1977 verschenen *De burger als andragoog*. Bij de beoordeling van zijn studie over het IVAO dient dan ook in het oog te worden gehouden dat de auteur vanuit de wereld der vormings- en welzijnswerkers gekomen is tot het onderzoeken van deze component der socialistische arbeidersbeweging en dat hij de materie meer uit de andragogische gezichtshoek dan uit die van de eigenlijke sociaal-historicus benaderd heeft. Deze overwegingen zijn van belang ter verklaring van de zwakke kanten die het boek vertoont. De schrijver heeft weliswaar op grond van een omvangrijk bronnenmateriaal een nog weinig onderzocht onderwerp breedvoerig behandeld, maar al te vaak mist men daarbij het ordenend principe en de draad van samenhang in zijn opeenvolgende hoofdstukken - dit ondanks de zo nadrukkelijk vooropgestelde theoretische concepties van socialistische tegenover burgerlijke vorming en ontwikkeling. Men zou wensen dat Michielse iets in praktijk gebracht had van suggesties van Romein over het handwerk van de historicus bij de compositie van een op een bonte massa feitelijkheden gebaseerde studie. Deze gebruikte eens het beeld van de 'magneet onzer belangstelling' die over de amorfe massa feiten ging (*Het onvoltooid verleden*, Amsterdam, 1937, 80).

Temidden van hier en daar ongetwijfeld boeiende gedeelten over tal van aspecten van het onderwerp staan soms ongenietbare opsommingen van weinig gerangschikte feitelijke gegevens, waarbij bovendien herhalingen allerminst vermeden zijn. Daarom moet men het nieuwe dat dit boek zeker brengt op het gebied van de geschiedenis der sociaal-democratie in een belangrijke sector van haar activiteit, vooral in de periode tussen de beide wereld-